

Ni mogla brati naprej. Zaprla je knjigo, vstala in se začela sprehajati. Za okni so bili zdravi ljudje. Stanovali so v hišah, se sprehajali, delali so. ZDRAVI. Ne mislijo na žalost, ne na smrt. Delajo. Utrujeni po delu, ležejo in zaspijo.

Ženska je prišla skozi vrata. Imela je oči polne solz.

»Danes je bilo pa hudo, zelo hudo!« je rekla in pospravila torbico.

»Veliko sreče, gospodična!« je še dodala.

»Hvala! Tudi vam!« je rekla Miša.

Ostala je sama. Čakala je, da se odpro VRATA. ZANJO.

Hinko
Smrekar

Prijatelju Ivanu Cankarju

Prvega oktobra bo minilo trideset let, odkar je bil ustreljen kot talec slovenski slikar in grafik Hinko Smrekar. V zavesti slovenskega človeka se je Smrekar ohranil tudi v naš čas predvsem kot karikaturist s posebnim smislom za satiro, ki se je napajala ob tedanjih političnih in kulturniških razmerah ter socialnih krivicah in deformacijah, ki jih ni bilo malo.

Isti ali podobni motivi so navdihovali tudi Smrekarja pisca in ena takih satir nam je, kot kaže, ostala vse doslej neznana in tudi ohranila se nam je zgolj po naključju. Takole pripoveduje o tem Vili Vlahovič, ki nam je pričujoči Smrekarjev zapis ljubeznivo prepustil v objavo:

»V bivši Narodni tiskarni smo dobili v stavljenje rokopis pričujočega članka priznanega slovenskega karikaturista Hinka Smrekarja. Ko je bilo gradivo že postavljeno in poslano v cenzuro, smo zvedeli, da je v celoti prepovedano za objavo. Za katero revijo je bil članek napisan, se ne spominjam, trdim pa lahko, da za eno izmed tako imenovanih naprednih, kajti v bivši Dravski banovini je bil skoraj ves »liberalni« tisk vezan na Narodno tiskarno. Rokopis je sicer izginil, vendar mi je še uspelo — preden so tudi stavek za tisk uničili — da sem po končanem delovnem času napravil zase krtačni odtis. To je bilo najverjetneje v pozni jeseni 1941. Ko sem lani pregledoval svojo knjižnico, mi je povsem po naključju — so tridesetih letih — spet prišel v roke ta krtačni odtis Smrekarjevega članka. Ker sem se spomnil, da mineva prav letos trideset let, odkar je bil Smrekar ustreljen

kot talec v Ljubljani, sem se odločil, da ga oddam knjižni redakciji Državne založbe v presojo in morebitno objavo v eni izmed literarnih revij...»

Tako knjižna redakcija Državne založbe Slovenije kot uredništvo Sodobnosti menita, da je pričujoči Smrekarjev satirični zapis vreden objave ne samo kot dokument časa in spominska oddolžitve ob tridesetletnici tragične smrti svojega avtorja, temveč tudi kot literarni dokument, saj je marsikatera Smrekarjeva bodica uperjena v nekatere globlje poteze, domala dedne konstante v psihi slovenskega človeka, v nekatere moralno-psihične deformacije, ki včasih poniknejo, pa menimo, da smo jih premagali, potem pa spet privro na dan, ko to najmanj pričakujemo. Morda so pojavne oblike modificirane ali celo spremenjene, toda marsikaj ostane. Je ostalo.

Nedvomno: Smrekarjevo pismo Prijatelju Ivanu Cankarju na Žale ostaja poleg vsega drugega tudi prominenten politični dokument časa in ne nazadnje dokaz avtorjevega državljanskega poguma in njegove moralne neomahljivosti.

GUNSVET

z. p. Sv. Križ, parcela 10, št. 13

L j u b i J a n e z !

Ko sva se zadnjikrat pogovorila, si mi obljubil, da me boš posekal v bolezn, da boš mojo apicitis prekosil s pljučnico. Ne bil bi ti zameril, če bi za tisti pot ne bil ostal mož-beseda. Toda »višja sila« Ti je bila naklonjena in Ti je dala priliko, da si v svoj prid ravno še pravočasno, še zadosti hitro in čedno in rad zapustil dolino šentflorjansko. Zakaj, lahko bi imel sto življenj, pa bi bil do danes vsa izgubil: pol do poloma Jugoslavije, pol po njem. Tvoj neugnani, nebrzdani temperament bi Te bil pogubil.

Slišali smo tužne tožbe, kako potreben bi nam bil Ti ves čas od prevrata dalje. Figo! Sama hinavščina ali pa brnanje brez premisleka! Kdo Te vendar zares pogreša? Mi, ki smo nekaj časa trajno mislili nate, smo se hitro navadili živeti brez Tebe, tako da Te danes zares nihče ne pogreša. Še tisti, ki se rede od Tvojega dela, so menda kar zadovoljni, da si pospravljen. Mar jim je, saj še mene mnogi izmed zgornjih desetsto včasih postrani gledajo, ker sem Tvoj prijatelj, dasi sem dosti potrpežljivejši in krotkejši od Tebe. (Seveda tudi temu primerno skrbe zame.)

Kaj zaleže »papirnati meč«, kaj bi množil pridige od sto na tisoč, ko se pa ljudje niti ene ne drže! Lahko bi jim odgovoril kot tisti župnik, ki je leto dni ponavljal eno in isto pridigo. Kmetje-farani so godrnjali, da je neznosno dolgočasen, on pa jih je zavrnil: »Izpolnite nasvete prve pridige, pa boste slišali drugo!«

Nekaj peresc iz Ilovorjevega venca so Ti ukradli tudi kritiki kot začimbo za svojo juhico, — a zgodovinska resnica je in ostane, da je Tvoj slog prekrasen, če že ne nedosežen, — pa Bog s Teboj!

Ne želim Ti, da bi se zgodil ta čudež, da bi nenadno oživel. Brez smisla! V naslednjem hipu bi Te strah zadušil. O dolina šentflorjanska,

kakšna je zdaj šele. »Gospodje svetniki« so ostali isti svetniki, kramarji, dacarji, cerkovniki itd. pa so se še nezmerno pohujšali, poslabšali. »Kralji na Betajnovi«, hlapci itd. so se na široko in visoko razmnožili, najbolj pa tisti, ki uvažujejo praktične razmere (med njimi tudi mnogi umetnjakarji). »Za narodov blagor« je vsaka posoda dobra, da gre le dosti denarja in blaga vanjo.

Še hujše bi Te prizadela strašna sprememba konkordata, hlapca Jerneja in Kurenta. Jojmene, kakšne neznanske prikazni so postali!

Konkordat ni več prijeten komik, nič več smešen, ubog, plah, zaskrbljen in opeharjen vražič. Slekkel je svoj biedermajerski fračič, še srajce nima več na sebi. Nobene šale več ne pozna. Njegov glas ni več rahel, simpatično drhteč in uljuden, osoren, rezek je, oster kot britev. Njegovo kopito tepta zemljo, da grmi do nebes, z repom pa pometa vse, kar mu je na poti, da se vse grudi v prah, od šopa na repu pa lete goreče iskre na vse strani. Iz vseh odprtih bruha ogenj. Nič več ne diši neblago samo po žveplu, neznosni, moreči smradovi vseh sort puhte iz njega. Nič več ne filozofira ves zaskrbljen vestno in zapleteno, njegova logika, doslednost je silno enostavna, brezobzirno prema . . .

Za vruga, kako se je hlapec Jernej razkoračil in razkošatil! Nič več ni tisti stari zgrbljeni, nadložni, sitni kverulant, nič več ne išče pravice pri oblastih. Prej je bil samo malo prismojen, zdaj pa je popolnoma pobesnel. In v tej razzarjenosti besa se zdi mlajši, dasi se niti ne brije več. Svojo scefreno klofeto je zamenjal za polhovko s petelinjim peresom, in ker rdeči klinčki niso vsem všeč, se krasi z zimzelenom in bršljanom. Rokave si je visoko zavihal, pesti ne odpre več. Nič več ne moli svojih litanij, divje kolne po hrvaško in po laško.

Blazen je, — kakopak —, do fermenta blazen. So to ugotovili pooblaščenim gg. psihijatri, pa ne samo na njem in ne šele včeraj. Saj smo že večkrat brali: predvojne, medvojne in povojne psihoze mas. Jaz, psihijater-amater, ki sem toliko učen kot Sokrat, ločim človeštvo v dve kategoriji: prva ima že svoje izvide in vsak posameznik svojo etiketo na čelu, druga pa se ne zaveda, da ni normalna in nima še svoje točne dijagnoze. Prijatelj, če si radoveden, v kateri predal spadaš, kar poprosi kakega g. psihijatra. Nekam Te bo že vtaknil, za eno etiketo več ali manj mu ni. Nič bati se, so zelo blagi in prijazni gospodje, nekateri celo na moč šaljivi. Nisem se čudil prijatelju dr. Robidi, da se je najboljšje počutil med svojo zabavno družino, — saj najnevarnejši blazniki so bili zanj in za mnoge kolege po svetu nedosegljivi.

Taka je ta reč. Prav za prav je stvar otročje lahka! Če sam trdiš, da si pameten, potem Ti gotovo nekaj manjka ali pa vse, če pa sam ugotoviš, da si malo ali bolj ali hudo neumen, potem si zanesljivo normalen, imaš v jedru zdravo pamet, samo po vrhu več ali manj zaprašeno in pegasto. (Le nekateri gg. psihijatri so izjema od pravila.)

Zato nikar ne trobi, da si hudo pameten, ali celo da si genij, — sicer se Ti utegne nekega dne zgoditi, kot se je med svetovno vojno leta 1916. namerilo težko ranjenemu, nezavestnemu vojaku, ko sta ga pogrebca nesla

v skupni grob. Zbudil se je iz nezavesti in v grozi zakričal: »Saj še nisem mrtev!« Pogrebec pa ga nahruli: »Jezik za zobmi!« Bodo vendar g. štapšorčet to bolje vedeli kot ti, navaden tepec!«

Zato pa moramo vsi sodbo o pameti in nespameti prepustiti višjim odgovornim činiteljem, jih zvesto poslušati, jim zaupati in verjeti ter ponižno ubogati! —

Pri mišji duši, v kakšno kosmato mrcino se je razvalil vitki in gladki fant od fare — Kurent! Hohoho, — se kosmato reži v kosmato, tudi on je ves kosmat in sršeč. Svoj nežni škant je vrgel revnemu organistu v maliho, sam pa si je na trda pleča zadel ogromen bas, s strunami debelimi kot zid.

Hu-hu-hu, nič več ne gode ne veselih ne žalostnih. Ne veselih za nove maše in za svate, ne žalostnih za romarje in desete brate. (O, koliko romarjev je dandanes po svetu, samo pobožni niso več tako, so brez skrbi, kakšno pokoro naj si še nalože!) Divje pesmi, koračnice grme iz Kurentovega basa, in nič več ne prepeva sladko z jasnim glasom, hripavo tuli, zavija kot volk. Skratka, tudi on je poblaznel, pobesnel, ko se mu je podrla streha nad glavo . . .

»Podobe iz sanj«, — to so zdaj lične podobice za nedolžne, ubogljive otroke. »Sanjske bukve« naših dni so tako mešane in pisane, da bi Goya obupal, če bi ga nagnali, naj jih ilustrira, in bi zarenčal: »Sam hudič jih je spisal, sam hudič naj jih še ilustrira!«

In kdo je vsemu temu kriv, da so vsi poblazneli? Židje, — vso to čorbo so Židje skuhali in vrelo razlili po širnem svetu. Židovstvo, židovski duh, židovska kri, požidena krščanska in pokrščena židovska kri! Mojzes, Ahasver, Talmud! Krvavo maščevanje za stoletno tlačenje in preganjanje. Protistrup proti strupu židovstva, krščenega in nekrščenega! Potem nastopi zlati novi red in do preklica večni mir! In človeška čreda se bo spet veselo pasla na pisanih livadah in bo spet veselo mukala, meketala in beketala tja v božji dan. (Kozlji in koštruni z zvonci se bodo seveda večno — trkali.)

Kot brumen Kranjec končam z molitvico:

Jezušček v jaslicah, mir nam daj,
daj nam potic, po smrti pa raj! Amen!

Pozdravlja Te na najboljše in na najslabše priprivljen preko groba
zvesti prijatelj stari jazbec

Henrik Smrekar

Ljubljana 7
Alešovčeva 38
9. XI. 1941

P. S.: Če se Ti to pismo malo čudno dozdeva, ne zameri in pomisli, da so časi še dosti bolj čudni. Pa saj pravim, — da smo vsi skupaj malo »tenk-tenk«.